

Lewa, Suslewa en nog eens Lewa : de oudste vermeldingen van Gors-Opleeuw en Zoutleeuw (1)

1. Etymologische verklaring

Maurits Gysseling herleidde in zijn *Toponymisch Woordenboek* van 1960 de plaatsnamen *Gors-Opleeuw* en *Zoutleeuw* tot het Germaanse *hlaiwa (grafheuvel) (2). Om precies te zijn : het element *leeuw gaat rechtstreeks terug op de Oudnederlandse plaatsaanduidende accusatief meervoud *hlêwa en betekent dus 'bij de grafheuvels'.

Al een eeuw voordien wezen historici op het bestaan van een in Gors-Opleeuw teruggevonden Romeinse grafsteen (3). Zoals blijkt uit een vijftiende-eeuwse registratie van een leenverheffing was er vroeger nog een *tumba* te zien (4). Enkele jaren na Gysselings etymologie legden archeologen op een kilometer van de dorpskerk een aantal graven uit de Romeinse tijd bloot (5).

In Zoutleeuw zijn er tot dusver geen dergelijke sporen van een geslachte tumulus ontdekt. Toch was er in het Romeinse tijdperk wel degelijk een langdurige bewoning. Hierop wijzen het oude toponiem *Kastel*, de naam van een teloorgegane wijk bij

(1) Net voor het afronden van mijn bijdrage heb ik kennis genomen van de bevindingen van Van Loon (2009 : 482-486) in de hier besproken kwestie. Hij behandelt de identificatie van de toponiemen *Lewa* en *Suslewa* als onderdeel van een veel ruimer vraagstuk. Het uitgangspunt en de opbouw van onze respectieve argumenteringen verschillen dan ook sterk. Desondanks blijkt zijn conclusie in zeer grote mate overeen te komen met de mijne. Enkele punten heb ik met behulp van zijn tekst nog kunnen preciseren of zelfs corrigeren (zie de desbetreffende verwijzingen naar Van Loon 2009 in de voetnoten).

(2) Gysseling 1960 : 416.

(3) Schuermans 1868 : 53.

(4) Lux e.a. 1971 : 42, noot 17. Deze attestatie van de historische aanwezigheid van een grafheuvel nuanceert de bewering van Van Loon (2009 : 484), als zou er geen verband zijn tussen de etymologie van de plaatsnaam en de antieke brand- of vlakgraven die in Gors-Opleeuw ontdekt werden. Onder de twaalf graven is er één dat door zijn afwijkende structuur en inhoud wel degelijk aan een tumulusgraf doet denken. Het staat bovendien vast dat tumuli ook op reeds bestaande grafvelden opgericht konden worden (Lux e.a. 1971 : 42-43).

(5) Lux e.a. 1971 : 42-43.

een *castellum* of versterkt legerkamp, en oppervlaktevondsten uit die tijd ⁽⁶⁾.

2. Gors-Opleeuw : twee namen, één dorp

Volgens Gysseling wordt Gors-Opleeuw voor het eerst vermeld in een oorkonde uit 1034 waarin de bisschop van Luik het recht om de pastoor van de parochie *Leus* te benoemen overdraagt aan de Luikse Sint-Laurentiusabdij ⁽⁷⁾. De Limburgse priester-historicus Jan Paquay beschouwde echter in een dorpsmonografie uit 1934 de plaatsnamen *Lewa* en *Suslewa*, die voorkomen in een heiligenleven uit 980, als de oudste vermelding(en) ⁽⁸⁾.

Gysseling heeft ook deze attestaties in zijn *Toponymisch Woordenboek* opgenomen. Voordien had hij immers al de tekst van het originele manuscript uitgegeven ⁽⁹⁾. Hij ziet evenwel geen enkele samenhang met Gors-Opleeuw : *Suslewa* komt nog voor als afzonderlijk lemma ⁽¹⁰⁾ – weliswaar met de opmerking «onb(ekend,) in Haspengouw» en zonder etymologische uitleg – terwijl *Lewa* als oudste vermelding van Zoutleeuw wordt opgegeven ⁽¹¹⁾.

Hoe valt het te verklaren dat Paquay voor één dorp twee namen tegelijk aanvaardt en dat Gysseling geen van beide met Gors-Opleeuw in verband brengt ?

3. Gors-Opleeuw : twee dorpen in één

Het sinds de gemeentelijke fusieoperatie van 1977 onder Borgloon ressorterende Gors-Opleeuw is als administratieve

⁽⁶⁾ Kempeneers 2003 : 74-76.

⁽⁷⁾ Gysseling 1960 : 416; Paquay 1934 : 9.

⁽⁸⁾ Paquay (1934 : 8) kent weliswaar enkel de foutieve transcripties *Lewa* en *Sublewa*, die hij uit een oude tekstuitgave van Ghesquière (1785 : 359) overgenomen heeft (al dan niet gecorrigeerd : deze laatste leest het tweede toponiem zelfs als *Zublewa*). Uit de recentere uitgave door Gysseling en Koch (1950 : 240 + 241) blijkt dat er in het oorspronkelijke handschrift in feite *leuua* en *susleuua* staat.

⁽⁹⁾ Gysseling en Koch 1950 : 234-244.

⁽¹⁰⁾ Gysseling 1960 : 948.

⁽¹¹⁾ Gysseling 1960 : 1105.

eenheid een vrij recente creatie. Tot aan het einde van het Ancien Régime waren Gorsleeuw en Opleeuw twee afzonderlijke gemeentes en heerlijkheden met elk hun eigen dorpsmeesters en schepenbank⁽¹²⁾. Beide dorpen maakten (samen met enkele gehuchten van buurdorpen)⁽¹³⁾ wel deel uit van één en dezelfde parochie Gorsleeuw⁽¹⁴⁾.

Na de afschaffing van de schepenbanken en twee bestuurlijke herindelingen door de Franse revolutionairen bevonden Gorsleeuw en Opleeuw zich uiteindelijk samen in één gemeente met de kunstmatige naam *Gors-Opleeuw*⁽¹⁵⁾. Tot op heden is de oude tweeledige structuur zichtbaar: het compacte kerkdorp Gorsleeuw en het sindsdien tot gehucht gedegradeerde, door lintbebouwing gekenmerkte Opleeuw worden gescheiden door een strook landbouw- en bosgebied van nog geen kilometer breed. Niet alleen in het landschap maar ook in de hoofden van de autochtone bevolking blijft het onderscheid voortleven: uiteraard gebruikt men als officiële standaardtalige plaatsnaam *Gors-Opleeuw*⁽¹⁶⁾, maar in het dialect is iedere inwoner met stelligheid afkomstig van ofwel *Lejf* ofwel *Oplejff*⁽¹⁷⁾.

⁽¹²⁾ Nijssen 2007 : 7-8.

⁽¹³⁾ Namelijk Rullekoven (eertijds een afzonderlijke gemeente, maar vandaag een gehucht van Kerniel) en de Vliermaalse gehuchten Eggertingen, Hullertingen en Grimmeringen. Oorspronkelijk maakten ook Kerniel en het eveneens aangrenzende Vliermaalse gehucht Zammelen deel uit van de parochie Gorsleeuw: ze scheidden zich echter al vroeg af van de moederkerk en werden autonome parochies (Paquay 1909 : 178-181; Paquay 1934 : 7 + 17).

⁽¹⁴⁾ Paquay 1934 : 7.

⁽¹⁵⁾ Van 1796 tot begin 1800 maakten beide dorpen samen met een aantal andere plaatsen uit de omgeving deel uit van het zogeheten municipale kanton Kortessem. Nadien ging men terug over op kleinschaligere gemeentes (Vrielinck 2000 : 381-382). Gorsleeuw en Opleeuw zijn er echter bij die gelegenheid niet meer in geslaagd hun vroegere autonomie te herwinnen. Uit de Corswarem (1857 : 180-182 + 190-191) kunnen we opmaken dat de Franse revolutionaire administratie in het jaar X ($\pm$ 1802) nog niet en in XII ($\pm$ 1804) wel de samenge trokken plaatsnaam *Gors-op-Leeuw* (sic) gebruikte.

⁽¹⁶⁾ Met het steeds toenemende gebruik van het Standaardnederlands is echter de neiging ontstaan om ook in standaardtalige communicatie het gehucht en de dorpskern te onderscheiden, waarbij nu tegenover het historisch correcte *Opleeuw* het te verwerpen *Gors* komt te staan. Toen de laatste adellijke kasteelheren van Gorsleeuw in de late jaren 1960 hun residentie hadden verlaten hield niets de ontluikende toeristische sector nog tegen om het kasteel *de Beaufort* steevast om te dopen tot dat *van Gors* (b.v. Collen 1977 : 166). Nog een duidelijke manifestatie van deze tendens is de naamkeuze van het in 1983 opgerichte *Gorse Toneelgezelschap*. De Open Monumentendag van 9-9-2007 besteedde bijzondere aandacht aan de dorpskern onder het motto «De leeuw los op Gors».

⁽¹⁷⁾ Meer dan drie decennia eigen ervaring ter plaatse.

Waarschijnlijk liet het grootschalige opzet van zijn *Toponymisch Woordenboek* Gysseling niet toe om zich in de geschiedenis van elke behandelde plaats te verdiepen en wist hij bijgevolg niet dat de moderne gemeente in feite een twee-eenheid is.

Het feit dat Paquay niet één maar twee attestaties aanvoert bewijst echter nog niet dat hij deze toponiemen terecht met de twee voormalige heerlijkheden vereenzelvigd.

4. Suslewa = Opleeuw

Had Gysseling geweten dat Opleeuw ooit een zelfstandig dorp geweest is, dan had hij *Suslewa* wellicht niet als «onb(ekend)» bestempeld⁽¹⁸⁾. In zijn *Toponymisch Woordenboek* komen namelijk ook de Romaanse plaatsnamen *Suchemont*, *Susaumont* en *Susomont* voor⁽¹⁹⁾. Deze gehuchten liggen in de Frans-Belgische grensstreek ten westen van Charleroi. Hun namen gaan terug op een plaatsaanduiding die in klassiek Latijn **sursum illum montem* (boven op de berg) geluid zou hebben. In het Volkslatijn dat de Romeinse kolonisten in de eerste vier eeuwen na Christus mee naar onze gewesten brachten was het bijwoord echter al afgesleten tot *susum*. Deze ontwikkeling ging na de val van het Romeinse rijk nog verder : via de noordelijke Romaanse dialecten is het uiteindelijk als *sus* in het Frans terechtgekomen, waar het geattesteerd is sinds de tiende eeuw⁽²⁰⁾.

Het heiligenleven uit 980 waarin *Suslewa* voorkomt werd in het Latijn geschreven door Heriger, monnik in de abdij van Lobbes, op last van de Luikse bisschop Nodker⁽²¹⁾. Niet alleen de taal van de tekst waarin deze plaatsnaam is overgeleverd maar ook de taal van de streek waarin de schrijver en zijn

⁽¹⁸⁾ Paquay 1934 wist dit natuurlijk wel. Toch is hij tot de juiste conclusie gekomen op verkeerde gronden. De enige transcriptie die hij destijds kende, het foutieve *Sublewa*, lijkt slechts op het eerste gezicht een gelatiniseerde vorm van *Opleeuw*. Uit deze vorm op zich kan geen identiteit met *Opleeuw* afgeleid worden : het eerste element *sub* betekent in het Latijn immers net het tegenovergestelde van *Op-*.

⁽¹⁹⁾ Gysseling 1960 : 944 + 948.

⁽²⁰⁾ Greimas 1994 : 573.

⁽²¹⁾ Of *Nofker* (Van Loon 2009 : 482, noot 11).

opdrachtgever woonden en werkten kan de romanisering van *Op-lewa tot *Sus-lewa* uitgelokt hebben⁽²²⁾.

Toenmalige Romaanstaligen konden daadwerkelijk het op het Germaanse adjectief *upa (hoger gelegen)⁽²³⁾ teruggaande element *Op-* vervangen door het bijwoord *sus*. Dit blijkt uit een doubletform van het toponiem *Opheers*, de naam van een eveneens in het zuiden van Belgisch-Limburg gelegen dorp. In een in 1324 opgesteld goederenregister van de Luikse Sint-Denijskerk komt de zinsnede *Opehers sive Sushers alio nomine gallico* (Opheers of, met zijn Waalse naam, Sushers) voor⁽²⁴⁾. Gysseling bespreekt deze plaats echter niet.

5. Lewa = Gorsleeuw

5.1. HET VOORVOEGSEL *GORS-*

Het wekt geen verwondering dat Gysseling *Lewa* zonder bewijsvoering als de oudste vermelding van de bekende Brabantse stad Zoutleeuw beschouwt⁽²⁵⁾ en niet aan een dorpje in Belgisch-Limburg denkt. Uit de nog maar twee eeuwen oude kunstnaam *Gors-Opleeuw* valt immers zonder kennis van de plaatselijke geschiedenis het bestaan van een voormalige heerlijkheid Gorsleeuw niet af te leiden⁽²⁶⁾.

In het Nederlandse taalgebied zijn er nog twee dorpen die hun naam aan een tumulus te danken hebben: Denderleeuw⁽²⁷⁾ en Sint-Pieters-Leeuw⁽²⁸⁾. Zoals uit de opsomming van de sterk op elkaar lijkende middeleeuwse attestaties in het *Toponymisch Woordenboek* blijkt werden al deze plaatsen aan-

⁽²²⁾ Misschien eerder dan hun afkomst? Heriger was mogelijk wel van Romaanstalige origine (Van Loon 2009 : 487-492). Nodker was echter een Zuid-Duitser (Van Loon 2009 : 482, noot 11).

⁽²³⁾ Gysseling 1960 : 768.

⁽²⁴⁾ Grandgagnage 1859 : XX + 165.

⁽²⁵⁾ Gysseling 1960 : 1105.

⁽²⁶⁾ Wegens deze etymologische ondoorzichtigheid komt vaak de foutieve spelling *Gors-op-Leeuw* voor, wellicht naar analogie van andere meerledige plaatsnamen zoals b.v. *Mechelen-aan-de-Maas* of *Heist-op-den-Berg*. Om dezelfde reden legt men de klemtoon vaak op de derde (*Gors-op-LEEUEW*) i.p.v. op de tweede lettergreep (*Gors-Opleeuw*).

⁽²⁷⁾ Gysseling 1960 : 262.

⁽²⁸⁾ Gysseling 1960 : 602.

vankelijk *Leeuw genoemd. Op een bepaald moment moeten de respectieve machthebbers de nood gevoeld hebben om in hun schriftelijke en/of bovengewestelijke communicatie hun *Leeuw door middel van een prefix van de andere te onderscheiden⁽²⁹⁾.

In het geval van Gorsleeuw duikt in 1304 voor het eerst de uitgebreide naam op onder de vorm *Heren Godeferts Lewe*⁽³⁰⁾. Godfried van Leeuw is de op één na oudste met zekerheid bekende heer van deze heerlijkheid (begin dertiende eeuw)⁽³¹⁾. Al gauw is deze omstandige precisering beginnen af te slijten (b.v. 1365 : *Goedertslewe*(*n*), *Govert Lewe*; 1375 : *Goertzlewe*)⁽³²⁾. In het plaatselijke dialect luidt de naam van de dorpskern echter nog steeds *Lejf*, zonder enige specificatie. Hetzelfde geldt voor Zoutleeuw (vanaf 1533 : *Soutleu* e.d.), dat in de volksmond tot op heden *Lieëf* genoemd wordt⁽³³⁾.

5.2. DE GEOGRAFIE VAN DE *VITA LANDOALDI ET SOCIORUM*

We weten nu dat met *Suslewa* wel degelijk Opleeuw bedoeld wordt. Het verhaal dat deze attestatie bevat is de levensbeschrijving van Sint-Landoald *a loco Wentreshowum vocato*⁽³⁴⁾. Wintershoven behoorde al eeuwenlang tot het patrimonium van de Gentse Sint-Baafsabdij. Haar monniken waren in de late tiende eeuw in een concurrentiestrijd met hun confraters van de welvarende Sint-Pietersabdij verwickeld. Om meer volk en giften aan te trekken lieten de bavelingen de overblijfselen van Sint-Landoald en enkele andere heiligen van Wintershoven naar Gent overbrengen. Zijn heiligenleven werd in naam van de bis-

⁽²⁹⁾ Van Loon (2009 : 484) stelt dat in het geval van *Gorsleeuw* aan het oorspronkelijke toponiem *Leeuw een prefix toegevoegd zou zijn om het dorp in kwestie te onderscheiden van *Opleeuw*. Het omgekeerde is echter waar : het buurdorp had zich voordien al onderscheiden door middel van het voorvoegsel *Op-*. Het plaatselijke dialect heeft de middeleeuwse toestand *Lewa/Lejf* >> *Suslewa/Oplejf* bewaard en bewijst zo dat dit niet de reden van de distinctieve toevoeging van *Gors-* kan zijn.

⁽³⁰⁾ De vroegste attestatie van de uitgebreide plaatsnaam is terug te vinden in het oudste goederenregister van Alden Biezen (Buntinx en Gysseling 1965 : 231). Ze wordt in die hoedanigheid voor het eerst geciteerd door Van Loon (2009 : 485).

⁽³¹⁾ Paquay 1934 : 8, noot 3.

⁽³²⁾ Marchal 1947 : 69.

⁽³³⁾ Kempeneers 2003 : 9 + 12.

⁽³⁴⁾ De voor dit artikel geraadpleegde vertaling naar het Nederlands door Delcroix en Partoens 1997 is tegelijk een commentarierende compilatie die meer dan alleen het oorspronkelijke manuscript van Heriger omvat (zie 7).

schop van Luik geschreven om de echtheid van hun relieken en mirakels te bekrachtigen⁽³⁵⁾.

Tussen (Gors-)Opleeuw en Wintershoven ligt slechts één dorp, namelijk Guigoven, dat als *Guodengohovo* eveneens in deze tekst opduikt. Guigoven en Opleeuw komen voor in de passage waarin Sint-Landoald na te zijn opgegraven in Wintershoven een aantal wonderen doet geschieden. Ook een vrouw uit *Lewa* werd na een bezoek aan zijn cultusplaats van de duivel verlost⁽³⁶⁾. De vereenzelviging met Gorsleeuw is letterlijk niet vergezocht.

Voordien had de vrouw uit *Lewa* al tevergeefs haar heil gezocht in de kloosters van Sint-Servaas (Maastricht)⁽³⁷⁾, Sint-Lambert (Luik)⁽³⁸⁾, Sint-Trudo (Sint-Truiden) en Sint-Gertrude (Nijvel)⁽³⁹⁾. Als we de geografische spreiding van deze bedevaartsoorden bekijken valt het op dat twee ervan op een voor die tijd respectabele afstand ten oosten van Gors-Opleeuw liggen, en de andere twee duidelijk ten westen. Toen Sint-Landoalds leven en werken op schrift werden gesteld konden de monniken van Sint-Baafs en de slabakkende verering van hun nieuwe fondsenwerver wel wat successen gebruiken⁽⁴⁰⁾: in dit kraam past ongetwijfeld het sterke verhaal van een zelfs door de vermaardste heiligen niet meer te redden vrouw die uiteindelijk op nog geen uurtje gaans genezing vond.

5.3. HET RECHTSSTELSEL VAN DE HEERLIJKHEID GORSLEEUEW⁽⁴¹⁾

Waarschijnlijk bevindt zich in Sint-Landoalds *Vita* nog een vingerwijzing naar Gorsleeuw: zijn hagiograaf vond het zo te zien het vermelden waard dat de *villa Lewa* door de bisschop van Luik *benefitiata*⁽⁴²⁾ was aan de edelman Hubert⁽⁴³⁾.

⁽³⁵⁾ Deleroix en Partoens 1997 : 18-23.

⁽³⁶⁾ Deleroix en Partoens 1997 : 37-44; Gysseling 1960 : 240.

⁽³⁷⁾ Claes e.a. 2005 : 48-49.

⁽³⁸⁾ Claes e.a. 2005 : 262-263.

⁽³⁹⁾ Claes e.a. 2005 : 130.

⁽⁴⁰⁾ Deleroix en Partoens 1997 : 13 + 23.

⁽⁴¹⁾ Met dank aan dhr. Rombout Nijssen, diensthoofd Rijksarchief Hasselt, voor zijn kritische doorlichting van de gebruikte geschiedkundige begrippen.

⁽⁴²⁾ Correct zou zijn : *beneficiata*.

⁽⁴³⁾ Deleroix en Partoens 1997 : 42.

Gorsleeuw en Opleeuw waren tot aan het einde van het Ancien Régime allebei een leen van de graven van Loon. De schepenbank van Opleeuw volgde het gebruikelijke Loonse recht en de beroepsvonnissen van het Loonse oppergerecht van Vliermaal. Gorsleeuw hanteerde evenwel sinds mensenheugenis het Luikse recht; appel was daardoor enkel mogelijk bij de schepenbank van de stad Luik⁽⁴⁴⁾.

De verklaring voor deze opmerkelijke toestand vindt Paquay in het Merovingisch-Karolingische tijdperk. De oorspronkelijke parochie Gorsleeuw viel in die tijd samen met een uitgestrekt landgoed⁽⁴⁵⁾ en werd al vroeg in bezit genomen door de Luikse bisschop⁽⁴⁶⁾.

Zo bondig geformuleerd verklaart de stelling van Paquay niet waarom de rest van de parochie, o.m. Opleeuw, ondanks deze inbezitneming niet het Luikse maar het Loonse recht volgde. Hij spreekt zich ook niet uit over de hoedanigheid waarin de bisschop van Luik de parochie verworven zou hebben – in elk geval een andere dan die van louter administratief hoofd van het bisdom waaronder niet alleen Gorsleeuw maar ook de wijde omgeving ressorteerde.

Al even onduidelijk is de strekking van de mededeling dat *Lewa* door de bisschop aan een edelman *benefitiata* was. Het Middellatijnse *beneficiare* kan immers zowel 'een weldaad bewijzen' als 'belenen' betekenen⁽⁴⁷⁾. Het lijkt misschien evident dat er naar een leenrechtelijke verhouding verwezen wordt. De *Vita* is echter geen zakelijke juridische tekst maar een bijwijlen extatisch betoog met een kerkpolitieke inslag. Het is dus evengoed mogelijk dat de auteur zijn opdrachtgever Nodker of een van diens voorgangers als een milde schenker wilde portretteren. In dat geval rijst dan weer de vraag naar de aard van het recht dat door de bisschop werd geschonken: mogelijk bedoelde men de heerlijke rechten om in *Lewa* voor rechtszekerheid te zorgen, maar dit valt niet onomstotelijk uit de tekst af te leiden.

⁽⁴⁴⁾ Paquay 1934 : 7, noot 1.

⁽⁴⁵⁾ Paquay 1921 : 58 + 63 + 72.

⁽⁴⁶⁾ Paquay 1921 : 69; Paquay 1934 : 7.

⁽⁴⁷⁾ Köbler 1999.

Per slot van rekening zijn zowel Paquays argumentatie als de inlichting over de *villa Lewa beneficiata* slechts twee puzzelstukjes die geen waterdichte verklaring voor de invoering van het Luikse recht in Gorsleeuw kunnen vormen. De toenmalige politieke machtsverhoudingen in acht genomen is het evenwel onwaarschijnlijk dat dit niet door bemiddeling van de bisschop van Luik gebeurd zou zijn.

6. Zoutleeuw : gebrekkige bewijsvoering

In de negentiende eeuw hebben de Brabantse geschiedkundigen Charles Piot en Pieter-Vincent Bets met behulp van de bedoelde inlichting in het heiligenleven de naam *Lewa*⁽⁴⁸⁾ aan het prille zevende-eeuwse Zoutleeuw gekoppeld⁽⁴⁹⁾. Piot doet dit zonder omwegen; Bets oppert het vermoeden dat de auteur met het vermelden van een belening door de bisschop van Luik duidelijk wilde maken dat hij met *Lewa* niet het Loonse leen Gorsleeuw bedoelde⁽⁵⁰⁾.

Ze ondersteunen hun aanname met een bijkomende hypothese. In de elfde eeuw zouden te Zoutleeuw muntstukken met de beeltenis en de naam van de Luikse patroonheilige Sint-Lambert geslagen zijn. Hieruit leiden ze af dat deze plaats tot minstens in de elfde eeuw Luiks bezit geweest zou zijn⁽⁵¹⁾.

Piots en Bets' datering van de gebeurtenissen in de *Vita* is echter verkeerd. Zoals gezegd komt de plaatsnaam *Lewa* pas voor in de passage waarin Sint-Landoald na zijn opgraving (omstreeks 960) een aantal mirakels verricht. Beide historici gaan er ten onrechte van uit dat de genezing van de vrouw uit *Lewa* al tijdens Landoalds leven (midden zevende eeuw) zou hebben plaatsgevonden. In die tijd was de bisschopszetel echter nog niet van Maastricht naar Luik overgebracht, waardoor er in deze context geen sprake kan zijn van een Luikse bisschop⁽⁵²⁾. Maar zelfs als we dit

⁽⁴⁸⁾ Ook Bets (1887 : 20, noot 1) kent alleen de foutieve transcriptie *Leuva* uit de oude uitgave door Ghesquière (1785 : 359).

⁽⁴⁹⁾ Bets 1887 : 19-20; Piot 1859 : 10-11.

⁽⁵⁰⁾ Bets 1887 : 20.

⁽⁵¹⁾ Bets 1887 : 31-32; Piot 1859 : 11.

⁽⁵²⁾ Ubachs 2000 : 60 + 492.

eerste anachronisme wegdenken, dan nog kan de schrijver van het heiligenleven onmogelijk al in 980, vóór de intrede van de graven van Loon in de regionale politiek (begin elfde eeuw)⁽⁵³⁾, hebben willen verwijzen naar het niet-Loonse leenrechtelijke statuut van Zoutleeuw.

Bij nader inzien slagen Piot en Bets er evenmin in om aan de hand van oude munten te bewijzen dat Zoutleeuw ooit Luiks bezit is geweest. Ze baseren zich op één penning met op de voorzijde een borstbeeld en het randschrift ✕ *S L ATR* (Sint-Lambert?⁽⁵⁴⁾) en op de keerzijde het woord *Lewe*⁽⁵⁵⁾. Uit deze gegevens op zich valt echter geen band tussen Zoutleeuw en de bisschop van Luik af te leiden. Het geldstuk in kwestie is ook niet in of bij Zoutleeuw teruggevonden⁽⁵⁶⁾. Uiteindelijk verantwoordt Piot en Bets niet waarom ze *Lewe* met Zoutleeuw gelijkstellen.

Daarom kan de aloude⁽⁵⁷⁾ veronderstelling *Lewa = Zoutleeuw* niet anders dan als tot dusver ongefundeerd beschouwd worden. Ze leeft desondanks tot op heden voort⁽⁵⁸⁾⁽⁵⁹⁾.

⁽⁵³⁾ Baerten 1969 : 3 + 31.

⁽⁵⁴⁾ Piot (1857 : 103-105) ziet in de afbeelding van een man met een pallium de Luikse patroonheilige Sint-Lambert. Bonenfant (1962 : 166) leest het randschrift echter niet als *Sanctus Lambertus patronus* maar als *Sanctus Laurentius patronus* en wijst op de toenmalige band van de Luikse Sint-Laurentiusabdij met de parochie Gorsleeuw (zie 2.).

⁽⁵⁵⁾ De Coster (1856 : 426) situeert het muntatelier van *Lewe* als vanzelfsprekend in Zoutleeuw.

⁽⁵⁶⁾ Wel in Maastricht (De Coster 1856 : 399).

⁽⁵⁷⁾ Deze misvatting dateert in wezen al van lang vóór de publicaties van Piot en Bets. Vermoedelijk hebben beiden zich impliciet laten leiden door Ghesquière (1785 : 360, eindnoot b), die *Leuva* zonder enige vorm van bewijs een *oppidum Brabantiae* noemt en zodoende een lange traditie in de hagiografie in ere houdt. De oudste uiting van het onvermogen om in een plaatsnaam *Leeuw iets anders te zien dan een verwijzing naar Zoutleeuw dagteekent van de vijftiende eeuw. Het heiligenleven van de dertiende-eeuwse kloosterlinge *Ida de Lewis* werd toen opgenomen in een *Hagiologium Brabantinorum*. Daarop werd in elke volgende levensbeschrijving deze visie kritiekloos overgenomen. Er waren gedurende de twintigste eeuw meerdere studiën nodig om iedere kerkhistoricus ervan te overtuigen dat de zalige *Ida* niet uit Zoutleeuw maar uit Gorsleeuw afkomstig was (Steenwegen 1983 : 112-115).

⁽⁵⁸⁾ Ook Kempeneers (2003 : 9) bekritiseert Piots en Bets' datering van de vermelding *Leuva* op ± 657 en wijst op het feit dat deze vorm pas terug te vinden is in Ghesquière (1785 : 359). Uit zijn redenering mag echter niet de verkeerde conclusie getrokken worden : het is niet omdat de spellingsvariant *Leuva* terug te vinden is in Ghesquière 1785 dat deze attestatie pas uit de achttiende eeuw zou dateren. Ghesquière's verkeerde transcriptie van *leuva* is achttiende-eeuws, de levensbeschrijving van Sint-Landoald en de attestatie op zich zijn dat niet. Uiteindelijk neemt Kempeneers met een verwijzing naar Gyseling (1960 : 1105) *Lewa* uit 980 aan als oudste vermelding van Zoutleeuw, zonder argumentering en zonder te vermelden dat *Leuva* in Ghesquière 1785 in feite uit dezelfde

Nochtans wierp een tijdgenoot van Piot en Bets, de Brusselse rijksarchivaris Alphonse Wauters, al op dat Zoutleeuw vermoedelijk niet het *Lewa* was waar de bezeten vrouw uit de legende van Sint-Landoald vandaan kwam⁽⁶⁰⁾. Ook hij wees (beknopt) op de ligging van Gorsleeuw vlak bij Wintershoven, op het feit dat deze ene heerlijkheid in tegenstelling tot haar omgeving niet het Loonse maar het Luikse recht toepaste en op de ontstentenis van enige reden om aan te nemen dat Zoutleeuw vóór zijn inlijving bij het hertogdom Brabant tot het prinsbisdom Luik behoord zou hebben⁽⁶¹⁾.

7. Twee dorpen, één naam

Alles wel beschouwd moet Zoutleeuw niet noodzakelijk zijn oudste vermelding uit 980 ontnomen worden. Het verhaal van Sint-Landoald beschrijft immers ook de overbrenging van de relieken van de heiligen uit Wintershoven naar Gent : in het desbetreffende hoofdstuk komt óók een dorp *Lewa* voor, waar een vrouw wonderbaarlijk genezen werd⁽⁶²⁾.

De schrijver verwijst niet terug naar de eerste opgave, noch woordelijk, noch door te berichten dat er «alweer» of «nog» een vrouw uit *Lewa* genezen werd. Ook vermeldt hij ditmaal niet de plaatselijke machthebber(s). Het kan dus om twee verschillende plaatsen met dezelfde naam gaan⁽⁶³⁾.

De overbrenging van de relieken werd enkele jaren nadien nogmaals beschreven door een anonieme Gentse monnik⁽⁶⁴⁾. Volgens diens relaas hield het konvooi een eerste keer halt in

brontekst afkomstig is. Kempeneers (2003 : 1) heeft voor zijn studie van de Zoutleeuwse toponymie nochtans ook het werk van Wauters 1887 geraadpleegd.

⁽⁵⁹⁾ Enerzijds vermoedt Van Loon (2009 : 485-486) dat met *Lewa* Gorsleeuw bedoeld wordt. Anderzijds is zijn standpunt niet eenduidig omdat hij tegelijk rekening houdt met de misvatting dat ook Zoutleeuw aloude banden met de bisschop van Luik gehad zou hebben. Het kwestieuze argument van het muntstuk komt van Bets 1887.

⁽⁶⁰⁾ Wauters 1887 : 11 ; Wauters 1888 : 7.

⁽⁶¹⁾ In de streek rond Zoutleeuw zijn de territoriale verhoudingen tot in de elfde eeuw niet bekend. Zoutleeuw zelf kan pas vanaf 1135 met zekerheid als Brabants gebied beschouwd worden (Van Ermen 1989 : 211 + 250).

⁽⁶²⁾ Delcroix en Partoens 1997 : 45 ; Gysseling en Koch 1950 : 242.

⁽⁶³⁾ Ook Van Loon (2009 : 485, noot 14) oppert deze mogelijkheid.

⁽⁶⁴⁾ Delcroix en Partoens 1997 : 15.

Sint-Truiden⁽⁶⁵⁾. Vervolgens ging het per schip verder naar het tot dusver niet geïdentificeerde⁽⁶⁶⁾ dorp *Andresbruggi*⁽⁶⁷⁾ aan de Dijle.

Om vanuit Sint-Truiden naar de Dijle te reizen lagen indertijd twee routes het meest voor de hand. Men kon eerst de oude Romeinse heirbaan van Keulen naar de Noordzee volgen : deze weg liep via o.m. Tongeren langs Sint-Truiden en kruiste de Dijle ter hoogte van Leuven⁽⁶⁸⁾. Daarnaast kon men b.v. de nabijgelegen Gete⁽⁶⁹⁾ en vervolgens de Demer afvaren tot aan de monding in de Dijle bij Werchter. In beide gevallen moet het transport zo niet voorbij, dan toch in de buurt van Zoutleeuw gekomen zijn.

Ulrich MAES

Bibliografie

- BAERTEN J. (1969), *Het graafschap Loon (11de-14de eeuw) : ontstaan, politiek, instellingen*. Assen.
- BETS P.V. (1887), *Zout-Leeuw : beschrijving, geschiedenis, instellingen*, deel 1. Tienen.
- BONENFANT P. (1962), La Fondation de « villes neuves » en Brabant au moyen âge. In : *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, nr. 49, blz. 145-170.
- BUNTINX J. en GYSSELING M. (1965), *Het oudste goederenregister van Oudenbiezen (1280-1344)*. Brussel.
- CLAES J., CLAES A. en VINCKE K. (2005), *Geneesheiligen in de Lage Landen*. Leuven.

⁽⁶⁵⁾ Delcroix en Partoens 1997 : 53-55.

⁽⁶⁶⁾ Gysseling 1960 : 57; Van Loon 2009 : 486-487.

⁽⁶⁷⁾ De spelling *Andresbruggi* is die van de uitgave van de *Vita* door Gysseling en Koch (1950 : 241). Ghesquière (1785 : 359) leest het toponiem als *Andresburgi*. Waarschijnlijk had dit dorp net als Wintershoven banden met de Gentse Sint-Baafsabdij (een met blindheid geslagen inwoonster was een horige van Sint-Baafs en ging boete doen in Wintershoven; de weduwe van de heer van Wintershoven had zich er op haar landgoed teruggetrokken). Het is dan ook niet toevallig dat deze plaats zowel in de *Vita* zelf als in de tweede versie van de overbrenging van de relieken naar Gent voorkomt.

⁽⁶⁸⁾ In de volgende eeuw werd deze weg ingeschakeld in de oplevende commerciële betrekkingen tussen Keulen en Brugge (Sabbe 1950 : 187-189).

⁽⁶⁹⁾ Zeker vanaf het begin van de dertiende eeuw was Zoutleeuw een stad met een eigen haven, wat betekent dat er minstens in die tijd regelmatige scheepvaart op de Gete mogelijk was (Kempeneers 2003 : 53).

- COLLEN J. (1977), *Beschrijvende en verklarende gids van de Haspengouwrouten rond Borgloon*. Hasselt.
- DE CORSWAEM G.J. (1857), *Mémoire historique sur les anciennes limites et circonscriptions de la province de Limbourg*. Brussel.
- DE COSTER L. (1856), Trouville de monnaies du onzième siècle. In : *Revue de la numismatique belge*, 2e série, tome VI, blz. 398-439.
- DELCROIX K. en PARTOENS G. (1997), *Sint-Landoald en zijn gezellen : leven, overbrengingen, verheffingen en wonderen*. Leuven.
- GHESSQUIÈRE J. (1785), *Acta sanctorum Belgii selecta*, deel 3. Brussel.
- GRANDGAGNAGE Ch. (1859), *Vocabulaire des anciens noms de lieux de la Belgique orientale*. Luik.
- GREIMAS A.J. (1994), *Dictionnaire de l'ancien français : le Moyen Âge*. Parijs.
- GYSSSELING M. en KOCH A.C.F. (1950), *Diplomata Belgica ante annum millesimum centesimum scripta*, Bouwstoffen en studiën voor de geschiedenis en de lexicografie van het Nederlands nr. 1. Brussel.
- GYSSSELING M. (1960), *Toponymisch Woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vóór 1226)*, Bouwstoffen en studiën voor de geschiedenis en de lexicografie van het Nederlands nr. 6. Brussel.
- KEMPENEERS P. (2003), *Zouiteeuw : een toponymisch-geschiedkundige studie, Nomina geographica Flandrica Monografieën nr. 19*. Leuven.
- KÖBLER G. (1999), *Liber exquisiti xenii : Lexikon frühmittelalterlicher Rechtswörter für Freunde frühmittelalterlicher Rechtsgeschichte (Frühmittelalteteinische Rechtswörterbuch)*. Gießen.
- LUX G.V., ROOSENS H. en JANSSENS P. (1971), *Een Gallo-Romeins grafveld te Gors-Opleeuw*, Archaeologia belgica nr. 128. Brussel.
- MARCHAL J. (1947), *Bijdrage tot de moderne toponymie van het kanton Borgloon*, licentiaatsthesis K.U.Leuven.
- NIJSSEN R. (2007), *Inventaris van de archieven van de heren van Gorsleeuw (16de-18de eeuw) en van Opleeuw (1770), van de schepenbanken van Gorsleeuw (1667-1793) en van Opleeuw (1657-1794), van een cijnsloft in Gorsleeuw en Opleeuw (1656-1794), van de gemeenten van Gorsleeuw (1699-1796) en van Opleeuw (1742-1787) en regestenlijst van een verzameling oorkonden betreffende de heerlijkheid Gorsleeuw (1485-1488)*, Inventarissen Rijksarchief Hasselt nr. 89. Brussel.
- PAQUAY J. (1909), Les paroisses de l'ancien concile de Tongres y compris les conciles de Hasselt et de Villers-L'évêque démembrés du même concile. In : *Bulletin de la Société d'Art et d'Histoire du diocèse de Liège*, deel XVIII, blz. 1-308.
- PAQUAY J. (1921), De parochiëwording in Limburg. In : *Bulletin de la Société scientifique et littéraire du Limbourg*, deel XXXVI, blz. 51-107.
- PAQUAY J. (1934), Gors-Opleeuw. In : *Verzamelde opstellen uitgegeven door den geschied- en oudheidkundigen studiekring te Hasselt*, deel X, afl. 1, blz. 7-63.
- PIOT Ch. (1857), Remarques à propos d'un dépôt de monnaies du XIe siècle. In : *Revue de la numismatique belge*, 3e série, tome I, blz. 96-113.

- PIOT Ch. (1859), *Notice historique sur la ville de Léau*. Brussel.
- SABBE E. (1950), Les relations économiques entre l'Angleterre et le Continent au Haut Moyen Age. In: *Le Moyen Age : Revue d'histoire et de philologie*, deel LVI, blz. 169-193.
- SCHUERMANS H. (1868), Inscriptions romaines trouvées en Belgique. In: *Bulletin des commissions royales d'art et d'archéologie*, jaargang 7, blz. 34-72.
- STEENWEGEN A. (1983), De gelukz. Ida de Lewis of Ida van Gorsleeuw. In: *Ons geestelijk erf*, deel 57, blz. 105-133 + 209-247 + 305-322.
- UBACHS P. (2000), *Handboek voor de geschiedenis van Limburg*. Hilversum.
- VAN DEN TOORN M.C., PIJNENBURG W., VAN LEUVENSTELIJN J.A. en VAN DER HORST J.M. (1997), *Geschiedenis van de Nederlandse taal*. Amsterdam.
- VAN ERMEN E. (1989), *Feodaal-heerlijke verhoudingen en territoriale patronen in het middeleeuwse hertogdom Brabant (12de-14de eeuw) met bijzondere aandacht voor de regio Leuven*, doctoraatsthesis K.U.Leuven.
- VAN LOON J. (2009), De Vita Landoaldi (anno 980) als historische en prosopografische bron. In: *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis*, jaargang 175, blz. 475-507.
- VRIELINCK S. (2000), *De territoriale indeling van België (1795-1963) : bestuursgeografisch en statistisch repertorium van de gemeenten en de supracommunale eenheden (administratief en gerechtelijk), met de officiële uitslagen van de volkstellingen*. Leuven.
- WAUTERS A. (1887), *La Belgique ancienne et moderne : géographie et histoire des communes belges. Arrondissement de Louvain. Canton de Léau*. Brussel.
- WAUTERS A. (1888), *A propos de la ville de Léau : de son ancienneté, de son nom et de ses origines*. Brussel.